

IŠIMTINIŲ APLINKYBIŲ ANATOMIJA ARBA TEISINGUMO PRINCIPO SAMPRATA IR JO ĮGYVENDINIMAS BAUSMIŲ SKYRIMO PROCESĖ

Giedrius Būdvytis

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas: gbudvytis@mruni.eu

Pateikta 2012 m. vasario 21 d., parengta spausdinti 2012 m. birželio 11 d.

Anotacija. *Bausmės skyrimo procesas – bene svarbiausias, tačiau sudėtingiausias etapas baudžiamajame teisme. Savo svarba ir reikšme jį galima priskirti teisėjų darbo zenitui. Paskirti bausmę – tai lyg sverti nepalyginamus ir dažnai vienas kitam prieštaraujančius tikslus: visuomenės apsaugą, nusikaltusio asmens sulaikymą nuo kitų nusikalstamų veikų darymo, žalos atlyginimą, asmenybės pataisymą ir kt. Šiame straipsnyje autorius analizuoja 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalį, kuri pastaruoju metu turi gan didelės įtakos bausmių skyrimo procesui, tačiau iki šiol iš esmės stokojanti mokslininkų dėmesio. Darbe, pirmiausia, nagrinėjami postulatai apie teisingumo (proporcingumo) principą baudžiamosios teisės doktrinoje, taip pat paliečiama ir jo samprata filosofiniame diskurse. Vėliau autorius pereina prie praktinių problemų, susijusių su Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalies taikymu teismų praktikoje (teisingumo principo aspekto bausmių skyrimu). Straipsniu atskleidžiamas kritinis požiūris į bendrąją teisingumo sampratą teoriniu-filosofiniu lygmeniu, taip pat bandoma suformuluoti konceptualų Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalies supratimą, atskleisti jos taikymui svarbius momentus bei aptarti aktualius teisminius pavyzdžius.*

Reikšminiai žodžiai: *išimtinės aplinkybės, teisingumo principas, proporcinga, adekvati, teisinga bausmė, nuosekli teismų praktika.*

Įvadas

Galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau tekste – ir LR BK, BK) 41 straipsnio 2 dalies 5 punktą pabrėžia bausmės paskirtį, kaip turinčią užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą¹. Pažymėtina, jog teisingumo principas yra bendras, visų teisės šakų pagrindinis orientyras, teisės esmė, o skiriant bausmes, jis įgauna specifinių ypatumų, kuriuos nulemia būtinybė kaltininkui paskirti tinkamai individualizuotą bausmę, nenukrypti nuo susiklosčiusios bausmių skyrimo praktikos bei atsižvelgti į baudžiamajame įstatyme įtvirtintus reikšmingus bylai kriterijus. Teisingumo principą bausmių skyrimo procese mini ir dar vienas BK straipsnis – tai 54 straipsnio 3 dalis, kurioje nurodyta, kad „jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę“². Pastaroji nuostata puikiai atspindi vertybinę, naująją neoklasicizmo doktrinos² Lietuvos baudžiamąją teisę, tačiau kartu suteikia abstraktumo baudžiamajam įstatymui ir nulemia jo aiškinimo būtinybę. Ne be pagrindo A. Gumuliauskas įžvelgė, kad įstatymo formuluotė „aiškus prieštaravimas teisingumo principui“ gali sukelti sumaištį teisminėje praktikoje: juk vienam teismui gali atrodyti, kad yra aiškus prieštaravimas, kitam – kad tas prieštaravimas nedidelis ar jo apskritai nėra, todėl sunku tikėtis vienodos praktikos³.

Taigi *tyrimo objektas* – teisingumo principo samprata baudžiamosios teisės doktrinoje bei Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalies analizė.

Nors 2000 m. BK Lietuvoje galioja devynerius metus, tačiau 54 straipsnio 3 dalies taikymo problematika stokoja baudžiamosios teisės mokslininkų dėmesio. Tai galima paaiškinti tuo, jog galiojant 1961 m. Baudžiamajam kodeksui teisingumo principas baudžiamajame įstatyme nebuvo minimas. Matyt, todėl teisingumo principo samprata bei jo reikšmė dabartinėje Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje apsiriboja tik neišsamiais komentarais. Tačiau darbų minėta tema vis dėlto galima rasti. Kiek nuodugnesnę teisingumo principo analizę yra pateikęs V. Piesliakas, išanalizavęs šio principo svarbą bei reikšmę bausmių skyrimo procese dar prieš jo įtvirtinimą baudžiamajame įstatyme⁴. Teisingumą kaip atpildą analitiškai-filosofiškai nagrinėjo K. Jovaišas⁵. Įvairius jo as-

1 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89.

2 Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 64.

3 Gumuliauskas, A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*. 2003, 48: 96.

4 Piesliakas, V. Bausmių paskyrimo nuostatų tobulinimo problemos. *Teisės problemos*. 1996, 2: 5–21.

O vėlesniuose darbuose profesorius teisingumo principo analizę gvildena jau ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektais. Žr. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 100–107; Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 245–248 ir 305–311; Piesliakas, V. Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*. 2008, 11(113): 7–15.

5 Jovaišas, K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. *Teisės problemos*. 2007, 2(56): 55–103.

pektus yra aptarę ir A. Gumuliauskas⁶, R. Drakšas⁷ bei G. Švedas⁸. Tuo tarpu užsienio šalių baudžiamosios teisės doktrinoje teisingumas, adekvatumas ir kiti panašūs bausmių skyrimo principai aprašyti gan plačiai. Atkreiptinas dėmesys į garsiausius bausmių skyrimo teorijos specialistus – profesorius A. von Hirsch ir A. Ashworth, kurie parašė ne vieną dešimtį veikalų šia tema. Iš anglų ir amerikiečių mokslininkų taip pat paminėtini C. C. Spohn, L. Maher, J. Roberts, C. M. V. Clarkson, H. M. Keating, S. R. Cunningham, G. F. Cole, C. E. Smith, L. Gaines, M. Kaune, R. L. Miller, S. Easton, C. Piper, J. C. Smith, B. Hogan, T. Honderich ir kt. Autorių, besidominčių teisingumo principo klausimais, galima aptikti ir kitose užsienio šalyse: tai Australijos baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso specialistai R. Edney, M. Bagaric, G. Mackenzie, D. Tait bei kt., taip pat Pietų Afrikos profesoriai M. Schönteich bei S. S. Terblanche.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti baudžiamosios teisės doktriną, susijusią su teisingumo principo samprata, bei atlikti Lietuvos baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalies analizę praktiniu aspektu.

Tyrimo metodai – analizės, lyginamasis, loginis, sintezės, apibendrinimo.

1. Teisingumo principo samprata doktrininiu-filosofiniu aspektais

Kadangi teisingumo principas baudžiamojoje teisėje yra adaptuota filosofinė do-
rovinė-etinė kategorija⁹, todėl pirmiausia aptartinas filosofinis-teorinis teisingumo sampratos aspektas. Kartu reikia pripažinti ir tai, jog teisingumo vertinimas yra sunkiai apibūdinamas, daugiaaspektis reiškiny. Pritartina H. L. A. Harto pozicijai, kad pačio teisingumo idėja – kartu ir vertybė, specialiai susijusi su teise, ir labiausiai teisinė iš visų vertybių¹⁰. O kadangi dažnai skiriasi ne tik atskirų individų, bet ir visuomenių vertybės, todėl nustatyti ir apibrėžti teisingumo esmę gan sudėtinga. Galbūt todėl mokslinėje literatūroje dažniausiai apsiribojama tik lakoniškais teiginiais apie teisingumą ir jo įgyvendinimą. Kad ir teisingumo deivė Temidė, vaizduojama su tvarsčiu ant akių ir svarstyklėmis rankose, simbolizuoja teisingumą, kaip *status quo* atkūrimą, ir proporcingą (adekvatų) atpildą, kurį lemia veikos priešingumas teisei ir padarytos žalos dydis. Pažymėtina, jog proporcingas ir adekvatus atpildas minimas kone kiekviename kontekste, kur tik kalbama apie bausmės skyrimą. Tačiau tai tik teoriniai postulatai, kurie praktikos aplinkybių visumoje paskęsta, o sąvokos „proporcingas“, „adekvatus“ ir kitos lieka neaiškios, nesukonkretintos kaip ir pats teisingumas. Juk bausmės skyrimo procese nelyginami du tokio paties ūgio ir amžiaus vyrai ar moterys¹¹. Įvairūs autoriai dažnai mini tik

6 Gumuliauskas, A., *supra* note 3, p. 90–100; Gumuliauskas, A. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. *Jurisprudencija*. 2004, 61(53): 85–95.

7 Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 47–83.

8 Švedas, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 42–57; Švedas, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 113–118 ir 169–191.

9 Drakšas, R., *op cit.*, p. 119.

10 Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 55.

11 Honderich, T. *Punishment. The supposed justifications revisited*. London: Pluto Press, 2006, p. 31.

galutinį bausmės paskyrimo kaip teisingumo įgyvendinimo išraiškos rezultatą¹². Rusų baudžiamosios teisės mokslininkas N. Vetrov teigia: *pagrindinis reikalavimas, kurį turi atitikti kiekviena bausmė, – teisingumas. Tarp kitų baudžiamosios teisės principų šis yra vienas pirmųjų. Bausmė ir kitos baudžiamąjį poveikio priemonės, taikomos asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusizengimą, turi būti teisingos: atitikti nusikaltimo ar baudžiamąjį nusizengimą pavojaus pobūdį ir laipsnį, jo padarymo aplinkybes ir nusikaltusiojo asmenybę*¹³. Tačiau tokie teiginiai yra visiškai neinformatyvūs ir iš esmės nieko naujo neatskleidžiantys. Žinoma, nepaneigsime „teisingos“, „tinkamos“ bausmės reikšmės ir būtinumo teisinėje valstybėje, tačiau iškilus konkrečioms klausimams, kokia ji yra ir kaip ji pasiekama, konkretikos negausu. Štai *common law* teisinės sistemos atstovai pabrėžia, kad kaltininkai už savo padarytas veikas nusipelnė bausmės, o bausmės teisingumas kyla iš aukos teisių pažeidimo, jos teisėtų interesų negerbimo¹⁴. Kitaip tariant, teisingumo principas orientuojamas į nukentėjusiojo pažeistų teisių ir teisėtų interesų atkūrimą kaip teisingos socialinės santarvės egzistavimą. Kiti autoriai pažymi proporcingumo svarbą kiekvienoje byloje, atsižvelgiant į kaltininko kaltę, bei apeliacinės instancijos teismo vaidmenį, aptikus disproporciją (neadekvatumą)¹⁵. Čia teisingumo sinonimas yra proporcingumas, o jis pasiekiamas, paskiriant bausmę pagal nusikaltusiojo veikos ypatumus. Jei paskirta neproporcinga bausmė, apeliacinės instancijos teismo pareiga naikinti tokius procesinius sprendimus. Treti autoriai mini „individualizuoto teisingumo“ teoriją. Šios teorijos esmė pateikiama gydytojo pacientui duodamo specifinio recepto, atsižvelgiant į jo ligą, pavyzdžiu¹⁶. Analogiškai suprantama ir teisėjo („gydytojo“) pareiga, įvertinus visas byloje nustatytas aplinkybes („paciento ligą“), paskirti atitinkamą bausmę. Bendrosios teisės sistemos šalių pragmatiškumą taip pat rodo tokios mintys kaip „vienintelis bausmių skyrimo tikslas turėtų būti nubausti ir tai daryti teisingai bei užtikrinti, kad nusikaltimų sunkumas būtų tinkamai atspindėtas bausmėse“¹⁷, „bausmės griežtumas turi būti proporcingas nusikaltimo sunkumui“¹⁸. Gan

Bausmės skyrimo sudėtingumą gan vaizdžiai yra apibūdinęs JAV aukščiausiasis teismas: tai lyg klausti, ar linija yra ilgesnė už akmens svorį. Plačiau žr. Spigelman J. *Consistency and sentencing. From speech to 8 February 2008 sentencing conference, the national judicial college of Australia, Canberra* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-14]. <[http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/spigelman080208.pdf/\\$file/spigelman080208.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/spigelman080208.pdf/$file/spigelman080208.pdf)>.

- 12 Dapšys, A.; Misiūnas, J.; Čaplinskas, A. *Bausmės individualizavimo teisinės problemos*. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 8.
- 13 *Cituota pagal* Gumuliauskas, A., *supra* note 3, p. 95.
- 14 Ashworth, A. *Principles of criminal law. Fifth edition*. Oxford: university press, 2006, p. 16.
- 15 Smith, J. C.; Hogan, B. *Criminal law. Fourth edition*. London: Butterworths, 1978, p. 7; Kirchengast, T. Proportionality in sentencing and the restorative justice paradigm: Just deserts for victims and defendants alike? *Criminal law and philosophy*. 2010, 4(2) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-04]. <<http://www.springerlink.com/content/3n06501376671733/fulltext.html>>.
- 16 Gaines, L.; Kaune, M.; Miller, R. L. *Criminal justice in action: the core*. Australia, Canada, Mexico, etc.: Wadsworth, 2001, p. 259.
- 17 Hudson, B. A. Beyond proportionate punishment: difficult cases and the 1991 Criminal Justice Act. *Crime, Law and Social Change*. 1994, 22(1): 59–78 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-02]. <<http://www.springerlink.com/content/r0v5tv52818j8400/>>.
- 18 Hamilton, V. L.; Rytina, S. Social Consensus on Norms of Justice: Should the Punishment Fit the Crime? *American Journal of Sociology*. 1980, 85(5): 1117–1144 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-03]. <<http://www.jstor.org/pss/2778893>>.

įdomiai teisingo atpildo idėją apibūdina Prinstono ir Northwesterno (JAV) universitetų atstovai: „kai asmuo pažeidžia visuomenės tvarką (padaro nusikaltimą), teisingumo svarstyklės yra išbalansuojamos ir tik sankcija tokiam asmeniui atkuria pusiausvyrą. Šiuo atveju nusikaltėlis nusipelno tokios bausmės, kuri būtų proporcinga padarytai žalai. O bausmė tokiu atveju yra pusiausvyros atkūrimo ciklo pabaiga¹⁹. Garsus JAV bausmių skyrimo teorijos specialistas A. von Hirsch pateikia taip pat savotišką teorinę koncepciją bausmės skyrimo procese. Viename pirmųjų savo veikalų autorius pažymėjo, jog baudžiamoji teisė – tai kaip bendra naudos (pelno) siekianti įmonė („*jointly beneficial enterprise*“): ji reikalauja kiekvieno atsisakyti grobikiškų (neteisėtų) veiksmų. Taip padaręs asmuo ne tik suteikia naudą kitiems, bet ir gauna pats naudos iš abipusio santūrumo. Priešingu atveju asmuo gauna neteisėtą naudą, kurią bausmės funkcija yra atimti²⁰. Tačiau pats autorius pripažįsta, jog ši teorinė formuluotė neatsako, o kiek iš kaltininko vis dėlto reikia atimti, kas patvirtina skyriaus pradžioje pateiktą prielaidą, jog konkrečiai pasakyti, kas yra proporcingas, adekvatus atpildas, labai sudėtinga. Tačiau vis dėlto minėtą A. von Hirsch „spragą“ pabandė užpildyti Iliojaus universiteto filosofas, profesorius M. Davis. Jis teigia, jog remiantis A. von Hirsch pateikta bausmės skyrimo formule gautos naudos dydis matuotinas pagal įsivaizduotinos visuomenės modelį, kai valstybė aukcione parduoda tam tikrą skaičių licencijų daryti įvairių rūšių nusikaltimus. Potencialūs nusikaltėliai siūlytų įvairias kainas ir būtent ta suma parodytų jų gautiną pelną ar džiaugsmą, kuris bausmės pagrindu atimtinas. O nelinkę nusikalsti (dori piliečiai) siūlytų kainas, kad nusikaltėliai nenupirktų tokių licencijų. Iš šių žmonių pozicijos matytųsi, kaip žmogus blogai jaučiasi dėl galimų nusikaltimų darymo arba, kitaip tariant, čia būtų išreiškiama „potenciali“ būsimų nusikaltimų žala, išreikšta konkrečia pinigų suma²¹.

Šiuolaikiškesnių idėjų atstovai pateikia ne tokias utopiškas idėjas, tačiau taip pat vengia pateikti konkrečią teisingumo principo sampratą, apsiribodami bendrais teiginiais apie bausmės skyrimo proceso svarbą. Antai Australijos profesorius M. Bagaric pabrėžia, jog bausmių skyrimas – be abejonės, pati svarbiausia teisės sritis. Kol kitos teisės sritys „paprasčiausiai“ reguliuoja pinigų sumas, jų perdavimus, kriminalinės sankcijos taikosi į vieną svarbiausių žmogaus teisių – teisę į laisvę. Nekelia nuostabos ir tai, kad tai pats prieštarinčiausias ir politiškai jautriausias baudžiamosios teisės aspektas. Paradoksalu, tačiau tai ir mažiausiai principų bei daug neaiškumų turintis institutas²². Kartu autorius pažymi, jog tokia situacija yra ydinga ir pavojinga, nes bausmių skyrimo pagrindų nustatymo nesėkmė veda į, A. Ashworth'o žodžiais tariant, „kavinės sistemą“,

19 Carlsmith, K. M.; Robinson, P. H. Why do we punish? Deterrence and just deserts as motives for punishment *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, 83(2): 284–299 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-04]. <<http://psych.princeton.edu/psychology/research/darley/pdfs/Why%20do%20we%20Punish.PDF>>.

20 Hirsch, von A. Proportionality in the philosophy of punishment: from “why punish?” to “how much?”. *Criminal Law Forum*. 1990, 1(2): 259–290 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-06]. <<http://www.springerlink.com/content/n3w6144692144414/>>.

21 Davis, M. How to make the punishment fit the crime? *Ethics*. 1983, 93(4): 726–752 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-06]. <<http://www.jstor.org/pss/2380681>>.

22 Bagaric, M. *Punishment and sentencing: a rational approach*. London, Sydney: Routledge-Cavendish, 2001; Bagaric, M. Sentencing: the road to nowhere? *Sydney Law Review*. 1999, 21(4): 597–626.

kuri teisėjams be jokių apribojimų, atsižvelgus iš esmės tik į bausmių sąrašą („kavinės valgiaraštis“), leistų paskirti bet kokią bausmę, kuri tuo metu jiems atrodo tinkamiausia, parankiausia. Pietų Afrikos profesorius S. S. Terblanche mini bausmių nuoseklumą bei vienodumo trūkumą ne tik Pietų Afrikoje, tačiau ir visuotiniu lygiu²³. O pateikdamas išeičių, kaip įveikti bausmių skyrimo nevienodumą, mokslininkas iškart kalba apie atskiras bausmių skyrimo technikas (bausmių skyrimo gaires, statutinius bausmių skyrimo principus ir kt.). Panašią poziciją išreiškė ir Škotijos bausmių skyrimo komisijos pirmininkas, Aukščiausiojo teismo teisėjas R. Macfadyen. Jo nuomone, bausmių skyrime visada tikimasi pasiekti vienodumą. Tai yra lygiateisiškumo ir teisingumo aspektas. Šie principai reikalauja, kad panašūs nusikaltimai, padaryti panašiomis aplinkybėmis, būtų panašiai ir įvertinti. Ir tai svarbu ne tik dėl nusikaltėlio, bet ir dėl visų (ypač – visuomenės), paveiktų nusikaltimo²⁴. S. Tudor teisingą bausmę apibūdino kaip naudingą ir prasmingą kančią. Autoriui bausmė – tai ateities gėrio kaina. Kaip ir fiziniai pratimai (išreiškia laikinas kančias), kurie daromi, suvokiant ateityje būsimą geresnę sveikatą. Taigi bausmė mus veda į labai prasmingą rezultatą²⁵.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje teisingumo samprata suprantama kaip savotiška „teisingumo triada“²⁶. Teigiama, kad teisingumas, visų *pirma*, yra susijęs su *įstatymu*²⁷. Jei jau pačiame pirmame teisingumo vykdymo žingsnyje bus legalizuotas neteisingumas (įstatymų leidėjo nustatytos per griežtos ar per švelnios bausmės rūšys, neproporcingos bausmės dydžių ribos bei suvaržyta ar visai panaikinta teismų laisvė bausmių skyrimo procese), teisingumo nepavyks pasiekti. Be abejo, nustatyti, kas yra

23 Terblanche, S. S. *Sentencing guidelines for South Africa: lessons from elsewhere* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-15]. <<http://www.unisa.ac.za/contents/faculties/law/docs/Sentencing%20Guidelines%20for%20S%20A.pdf>>.

Proporcingumo bei bausmių nuoseklumo svarbą aprašė ir dar vienas Pietų Afrikos mokslininkas Martin Schonteich bei Bondo universiteto (Australija) profesorė Geraldine Mackenzie. Plačiau žr. Schonteich, M. *Sentencing in South Africa: public perception and judicial process* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-15]. <<http://www.iss.co.za/PUBS/PAPERS/43/PAPER.HTML#Anchor-17209>>; Mackenzie, G. *Consistency in sentencing and discounts for guilty pleas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-12]. <<http://www.isrcl.org/Papers/2006/Mackenzie%20G%20-%20Paper.pdf>>

24 The Sentencing Commission for Scotland. *Report on the scope to improve consistency in sentencing. 2006* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-16]. <<http://www.scottishsentencingcommission.gov.uk/docs/consistency/Consistency%20Report%20%20Final.pdf>>.

Apie teisingumą kaip bausmių nuoseklumą taip pat žr. Wandall, R. H. Equality by numbers or words: a comparative study of sentencing structures in Minnesota and in Denmark. *Criminal Law Forum*. 2006, 17(1): 1–41 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-05]. <<http://www.springerlink.com/content/dw063v3t27160242/>>.

25 Tudor, S. Accepting one's punishment as meaningful suffering. *Law and Philosophy*. 2001, 20(6): 581–604 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-05]. <<http://www.springerlink.com/content/x82313t880165077/fulltext.pdf>>.

26 Būdvytis, G. *Teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimo būdai baudžiamojoje justicijoje*. Magistro baigiamasis darbas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-10]. <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100224_110920-81078/DS.005.0.02.ETD>; Būdvytis, G. Teisingumo principas ir jo įgyvendinimas baudžiamojoje teisėje. *Mokslinės minties šventė – 2009. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimų rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 108–119.

27 Piesliakas, V., *supra* note 2, p. 102; Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 266.

neproporcinga ir adekvatu, per griežta ar per švelni bausmė, yra labai sudėtinga²⁸. Todėl tautos išrinkti atstovai, kurdami baudžiamuosius įstatymus, taip pat turi vadovautis savo teisine sąmone, visuomenės tradicijomis, puoselėjamosiomis socialinėmis nuostatomis, egzistuojančia vertybių skale. Paminėtina ir tai, kad įstatymams visada taikoma prezumpcija, kad jie gali garantuoti teisingumo principo įgyvendinimą. Bylą nagrinėjant teisme, iškilus abejonėms prezumpcijos patikimumu, reikalingi saugikliai (vienas tokių kaip tik ir numatytas BK 54 str. 3 d., kurį praktiniu aspektu nagrinėsime kitame skyriuje), kurie neleistų iškreipti teisingumo esmės. Todėl *antras teisingumo aspektas* baudžiamąja prasme įvardijamas kaip teismo veikla represinių poveikio priemonių skyrimo procese, kai *bausmė* kaltininkams yra *individualizuojama*²⁹. Šis aspektas atskleidžia kitą žingsnį teisingumo vykdymo struktūroje. Kaltininko asmens savybės yra antroji pusė to medalio, kurio pirmoje išgraviruoti bausmės tarifai – sankcijų, įstatymo nustatytų už konkrečius nusikaltimus, minimalūs ir maksimalūs dydžiai³⁰. Čia reiktų pažymėti, jog bausmės individualizacijai svarbu ne tik kaltininkų savybės, bet ir daugelis kitų individualios bylos aplinkybių. Baudžiamuosiuose įstatymuose yra numatomos pirminės gairės (bausmės, jų rūšys, dydžiai) visiems asmenims. Vien įstatymų leidėjas atsakomybės diferencijavimo atlikti negali. Tam reikia ir teismo vaidmens. A. Dziegoraitis pabrėžia, kad teisingumas labai priklauso nuo teismo gebėjimo tinkamai derinti valstybės prievartą, padaryto nusikaltimo pobūdį, pavojingumo laipsnį ir nusikaltėlio charakteristiką, jo psichologijos individualius bruožus, tipologiją³¹. Aptartas pirmasis aspektas negali paneigti to, kad tam tikrų asmenų, esančių skirtingose padėtyse, kategorijoms gali ir turi būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas. R. Dworkin taikliai yra pažymėjęs, kad personifikacija yra ne tik būtinas žingsnis pakeliui į sprendimus apie konkrečius žmones, bet ir atrama, į kurią mes galime atsispirti svarstydami tuos sprendimus³². Anot G. Švedo, bausmės skyrimas nėra savitiksliis: ji skiriama siekiant baudžiamajame įstatyme numatytų bausmės tikslų, kurių objektas yra žmogus. Šiuo atveju bausmė gali pasiekti jai keliamus tikslus tik, kai ji bus individualizuota, t. y. paskirta atsižvelgiant į kaltininko asmenybės bruožus ir resocializacijos poreikius³³. Bausmė kaltininkui turi būti adekvati padarytai veikai, atitikti jos pavojingumo pobūdį bei laipsnį. Teismai yra įpareigoti nusikaltusiems asmenims skirti tik tiksliai individualizuotas ir subalansuotas baudžiamąsias priemones. Minėtos sąvokos – „adekvati“, „tiksliai“ vėlgi yra labai abstrakčios ir iš pirmo žvilgsnio, atrodo, nieko nepasakančios. Kaip pažymi K. Jovaišas,

28 Kaip pavyzdį galima pateikti BK 228 straipsnio 2 dalį. Nuo 2011-06-21 (įsigaliojo 2011-07-05) dienos šio straipsnio sankcija numato baudą (kadangi šis nusikaltimas nuo minėtos datos tapo sunkiu, o baudos dydžiai taip pat didėjo, tai bausmė gali siekti iki 1500 MGL (195 000 Lt)) arba laisvės atėmimą iki 7 metų. Taigi sankcijoje įtvirtintas gan drastiškas bausmių peršokimas nuo švelniausios į griežčiausią, taip teisėjams neretai apsunkinant bausmės individualizavimą.

29 Drakšas, R., *supra* note 7, p. 55–62.

30 Jovaišas, K., *supra* note 5, p. 98.

31 Dziegoraitis, A. *Baudžiamoji politika Lietuvoje. Realybė ir perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos kalinių globos draugija, 2002, p. 41.

32 Dworkin, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 183.

33 Švedas, G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995–2004 metais. *Teisė*. 2005, 56: 79.

teisingos bausmės problema ta, kad reikia ne tik įvertinti ir pasverti sudėtingus bei prieštarigus veiksmus, susijusius su kaltininku ir jo veika, bet ir atsižvelgti į šių aplinkybių reikšmę ir svarbą, t. y. nustatyti, koku santykiu teisingą ir proporcingą bausmę lemia padaryto nusikaltimo pavojingumas, pobūdis ir kaltininko asmeninės savybės, vertybinės orientacijos, padėtis visuomenėje ir šeimoje³⁴. Atrodytų, padaryti du baudžiamieji nusizengimai, apysunkis ir sunkus nusikaltimai, prarastas turtas, sutrikdyta sveikata, padaryta didelė žala, neišnykę teistumai ir skirtina bausmė yra tokie nepalyginami dalykai, kad adekvatumą ir tikslumą baudžiamojoje teisėje nustatyti yra neįmanoma. Tačiau išeitis šiuo atveju turėtų būti aptartų dviejų ir *trečiojo teisingumo aspekto*, apimančio *vienodą* (tinkamesnis³⁵ žodis būtų – *nuoseklią*) *baudžiamąją praktiką*, sąsaja. Konkretūs ir neprieštaringi skiriamų kriminalinių bausmių kriterijai teisiamsiems turėtų visapusiškai garantuoti teisingumo principo įgyvendinimą kiekvienoje baudžiamojoje byloje nesvarbu, kokios apimtys ji bebūtų, kiek ja domisi visuomenė, koks yra teismojo socialinis statusas bei įtakingumas, turtinė padėtis ir t. t. Tik stabili ir vienoda baudžiamoji politika, teismų praktika patikimai užtikrina teisingumą. Priešingu atveju, skaudžiai nukenčia visos kriminalinės justicijos prestižas, o prieštaringa teismų politika jaudina piliečius, kiršina visuomenę³⁶. Pažymėtina tai, kad aptarti trys teisingumo požymiai turi egzistuoti kartu ir reikalui esant – vienas kitą papildyti. Vien tik vienoda teismų praktika neužtikrins teisingumo įgyvendinimo. Jai visada turi būti keliamas uždavinys individualizuoti baudžiamąją atsakomybę konkrečiose bylose, o baudžiamieji įstatymai turi sudaryti palankias sąlygas vienodos praktikos kūrimui. Todėl tik šių požymių vienovė gali atspindėti teisingą bausmę.

Galima būtų teigti, jog *šis „teisingumo triados“* modelis padeda įgyvendinti teisingumo principą ir parinkti teisingą bausmę kiekvienu individualiu atveju atskiroje baudžiamojoje byloje, tačiau tik teoriniu lygmeniu. Aptarti trys teisingumo „žingsniai“ Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje atrodo įtikinamai ir solidžiai, bet praktiškai neatskleidžia, o kokia bausmė yra teisinga. Australijos baudžiamosios teisės specialistai R. Edney bei M. Bagaric, taip pat teigia, jog proporcingumo (teisingumo) principą sunkiai galima apibrėžti, nes jis yra labai iškraipomas labai didelio kiekio sunkinančių ir/ar lengvinančių aplinkybių bei nepasiekiamų bausmės tikslų vijimosi. Todėl apie šį principą galima kalbėti tik siaurai ir tik teoriškai. Praktiškai tai nelabai įmanoma, nes nėra aiškių kriterijų, kurie leistų tiksliai pamatuoti sukeltą žalą, nusikaltimo sunkumą

34 Jovaišas, K., *supra* note 5, p. 96.

35 Tinkamesnis, nes vienodumas suponuoja, jog yra viena tinkama bausmė visiems nusikaltimams. Tačiau „panašias bylas spręsti panašiai“ nereiškia jų išsprendimo tiksliai tokiu pat būdu. Bausmės skyrimas – ne mechaninis procesas. Juk reikia įvertinti labai daug aplinkybių, nusikaltimai skiriasi savo pavojingumu, nusikaltėlių savybės taip pat skiriasi, nusikalstamais veiksmais sukelta žala taipogi. Anot Melburno universiteto profesoriaus D. Tait, (visiškas) vienodumas gali lemti tokią „automatinio patefono“ teismų sistemą, kur grojamas ribotas dainų skaičius, kas, be abejo, lemtų individualizacijos, kuri bausmių skyrimo procese užima esminę vietą, fiasko bei eliminavimą. O vienas Australijos teisėjų – J. Spigelman – 2008 m. vykusioje bausmių skyrimo konferencijoje pasakė, jog bausmių skyrimas – ne mokslas, o menas, bausmės ir turi būti skirtingos, to reikalauja išmintis. Plačiau žr. Spigelman, J., *supra* note 11; Tait, D. Judges and jukeboxes: sentencing information systems in the courtroom. *International Journal of Law and Information Technology*. 1998, 6(2): 167–189.

36 Dziegoraitis, A., *supra* note 31, p. 31.

bei kaltininko asmenybę³⁷. Y. Ping taip pat pažymi, jog nėra tokio universaliai patvirtinto standarto, kuris konkrečioje situacijoje nurodytų teisingą bausmę³⁸. Taigi, nepaisant vyraujančio skeptiško požiūrio į moralinį reliatyvizmą, reikia pripažinti, jog teisingumas yra ne tik vertybinė, bet ir reliatyvi kategorija. Todėl nekelia nuostabos tai, jog žmonijos istorijoje niekam nėra pavykę pateikti universalios ir visuotinai pripažinto bei patvirtinto teisingumo standarto, kuris neturėtų silpnų ir abejotinių pusių. Štai, pavyzdžiui, Platonas teisingumą apibūdino kaip pagrindinį darnos, pusiausvyros vyravimo valstybėje garantą³⁹, taip dėmesį sutelkdamas daugiau į idealistinį ir neapčiuopiamą teisingumo aspektą. Sokratas teisingumą suvokė kaip besąlygišką paklusimą įstatymams⁴⁰, taip išryškindamas formalistinę teisingumo sampratą, kas teisinės valstybės kontekste nebepriimtina. Kokios konkrečiai turi būti taikomos bausmės, neanalizavo ir Aristotelis. Jis teisingumą suprato kaip siekį lygybės ir vidurio tarp to, kas per daug, ir to, kas per mažai⁴¹. Ne be pagrindo šiuolaikinėje modernioje, o ypač postmodernioje filosofinėje literatūroje vyrauja tokios nuomonės kaip: „objektyvių teisingumo kriterijų nėra“ (Zenthofer J., 2000), „kai niekas manęs neklausia apie teisingumą, aš žinau, kas tai yra, bet kai tik noriu klausiančiajam paaiškinti, aš nežinau“ (Baumann M., 2000), „teisingumo kriterijus įstatymų leidėjui kelia uždavinį apskaičiuoti rato kvadratūrą“ (T. Schrammo metafora, 1985), „šiuolaikinėse visuomenėse teisingumas negali remtis viena iš anksto suformuluota ideja“ (Habermas J., 1994), „teisingumas yra begalinis, besipriešinantis bet kokiai taisyklei“ (J. Derida, 1991) bei daugelis kitų⁴². L. Baublys, išnagrinėjęs teisingumo principo ištakas, teigia, jog teisingumo sampratą universaliai išreiškia III a. teisininko Ulpiano nuostata – „atiduoti kiekvienam savo“⁴³. Iš tikrųjų asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, turi gauti tai, ko nusipelnė, A. Vaišvilos žodžiais tariant, prarasti tiek teisių, kiek atėmė iš kito⁴⁴. Tačiau tokie teiginiai yra labai abstraktūs, kaip ir anksčiau minėti: „reikia paskirti adekvačią, proporcingą, teisingą bausmę“. Kita vertus, ar visada taip ir būna, kad kaltininkai „gauna“ proporcingai tiek, kiek žalos yra sukėlę. Juk proporcinga (teisinga) bausmė dar nereiškia to, kad ji turi tiksliai atspindėti žalos sukėlimo ir kaltinamojo nuopelnų lygybę. Nukrypti nuo tokio „veidrodinio atspindžio“⁴⁵ kartais reikalinga dėl to pačio teisingumo principo,

37 Edney, R.; Bagaric, M. *Australian sentencing: principles and practice*. Cambridge University Press, 2007; Bagaric, M. Proportionality in sentencing: its justification, meaning and role. *Current Issues in Criminal Justice*. 2000-2001, 12(2): 143–165.

38 Ping, Y. Sentencing and computation of punishment. *Frontiers of Law in China*. 2008, 3(4): 507–524 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-01-10]. <<http://www.springerlink.com/content/r45663573n64221v/fulltext.pdf>>.

39 Platonas. *Valstybė*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 163.

40 Platonas. *Dialogai*. Vilnius: Vaga, 1963, p. 142.

41 Aristotelis. *Nikomacho etika. Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 150; Jovaišas, K., *supra* note 5, p. 58; Posner, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004, p. 278.

42 Baublys, L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 58.

43 *Ibid.*, p. 228.

44 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 441.

45 Spohn, C. C. *How do judges decide? The search for fairness and justice in punishment*. London: Sage Publications, 2002.

todėl baudžiamojoje teisėje egzistuoja atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo bausmės, bausmės vykdymo institutai ir kt.

Straipsnio autoriaus nuomone, vieno nekintamojo – objektyvaus – mato, leidžiančio padaryti vienareikšmišką ir neginčijamą išvadą apie konkretų teisingumo turinį, jo objektyvius sampratos kriterijus nėra. Tai daugiau ar mažiau yra susitarimo dalykas, o jo turinys priklauso nuo daugelio aplinkybių, kurios skirtingose valstybėse taip pat skiriasi. Pritartina E. Kūrio pozicijai, kad teisingumo sąvoka yra įvairiaprasmė ir todėl reliatyvi. Pasirinkti ir įtvirtinti kurią nors vieną iš gausybės teisingumo sampratų būtų tolygu primesti ją visiems tiems, kurie turi neginčijamą teisę savaip traktuoti pačią teisingumo idėją, turėti savo nuomonę, kas yra teisinga, o kas ne⁴⁶. Taigi darytina išvada, jog teisingumo problemos gali būti svarstomos ne abstrakčiu lygmeniu, o tik konkretaus socialinio elgesio kontekste. Todėl negalima pasakyti, kokia vienintelė bausmė yra teisinga už nužudymus, plėšimus ir pan., nes teisingumą galime nagrinėti tik konkrečioje byloje, konkrečių aplinkybių visumos ir susiklosčiusios praktikos požiūriu.

2. Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalies ir išimtinių aplinkybių diskurso analizė

Panagrinėję teisingumo sampratą tiek teoriniu, tiek iš dalies ir filosofiniu požiūriu, pereisime prie aiškesnio ir konkretesnio teisingumo principo aspekto – jo įgyvendinamumo ir „išsikristalizavimo“ konkrečiose situacijose pagal Lietuvos teismų praktiką. BK 54 straipsnio 3 dalyje kalbama apie tokias situacijas, kai teismas, paskyręs kad ir minimalią, sankcijoje numatytą bausmę, vis tiek, anot jo teisinės sąmonės ir vidinio įsitikinimo, prasilenkia su proporcingumu. Kitaip tariant, įstatyme kai kuriems specifiniams atvejams gali būti įtvirtinta neteisingumo galimybė, todėl teismas, naudodamasis savo nuožiūra, gali pasiekti teisingumą tik nukrypdamas nuo formalios įstatymo raidės. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, jog teisingumo principas neatsiejamas nuo teisinės valstybės imperatyvo ir yra vienas svarbiausių moralinių vertybių bei teisinės valstybės pagrindų. Pagal Konstituciją, teisingumas gali būti įgyvendintas, užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos⁴⁷. Baudžiamosios teisės paskirties (BK 1 str.) kontekste tai reiškia, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ir už šią veiką numatytos bausmės, turi būti teisinga pusiausvyrą (proporcija)⁴⁸. Šios Teismo nuosta-

46 *Cituota pagal* Drakšas, R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Bausmė ir socialinis teisingumas* (rinkinio sudarytoja Suchovienė, A.). Vilnius: Kriventa, 2007, p. 19.

47 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003-03-04 nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo“. Byla Nr. 27/01-5/02-01/03.

48 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-01-26 nutarimas „Dėl alkoholio kontrolės įstatymo ir alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių“. Byla Nr. 3/02-7/02-29/03; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-04-17 nutartis. Byla Nr. 2K-7-45/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-10-02 nutartis. Byla Nr. 2K-632/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-12-27 nutartis. Byla Nr. 2K-594/2007 ir kt.

tos aiškiai atskleidžia baudžiamojo įstatymo imperatyvų ir teismo nuožiūros santykį, kad siekdamas proporcingumo (teisingumo) teismas gali ir turi nukrypti nuo tiesiogiai įtvirtintų formalių nuostatų. Konstitucinis Teismas taip pat atkreipia dėmesį ir į vieną „teisingumo triados“ aspektų (teisingas baudžiamasis įstatymas). Juk teisinėje valstybėje negali būti tokių situacijų, kad teismas neturėtų galimybės pritaikyti kitokios rūšies bausmės, paskirti mažesnę bausmę, negu numatyta įstatyme, ir pan. Reiškiamą tokią poziciją, kad įstatymų leidėjas negali numatyti visų gyvenimiškų situacijų, todėl teismui turi būti palikta laisvė taikyti įstatymą konkrečiam atvejui. Konkretūs atvejai čia minimi kaip padarytos veikos, jos padarinių, nusikaltėlio asmenybės, kitų aplinkybių vertinimas, ir kurie išreiškia bausmės individualizavimą konkrečioje byloje. Šiuo požiūriu pritartina V. Valančiui, kuris teigia, jog teismo pareiga vykdyti teisingumą kaip aksioma savaime dar negarantuoja teisingumo vykdymo kokybės, teismų veiklos efektyvumo, netgi nelaiduoja, kad teisme pavyks atkurti pažeistą ar ginčijamą teisę, pasiekti moralinę satisfakciją⁴⁹. Juk grynai formali įstatymų raidė negali priversti maksimaliai užtikrinti teisingumo vykdymo, tačiau teigti, jog jo vykdymo būtinumas bei tokia teismų pareiga nėra tiesiogiai įtvirtinta įstatyme, negalima. Tiek įstatymas, tiek pati baudžiamosios justicijos esmė, susijusi su didesne teisių varžymo apimtimi, reikalauja iš teismo teisingos išvados. Plačiąja prasme „grynojo formalizmo“ nuostatą paneigia ir įstatymo tikslas – reikalauti teisingo elgimosi⁵⁰. Be to, pats teisingumas, jo siekis yra įtvirtintas aukščiausių teisinę galią turinčiame akte – Konstitucijoje, taip pat ir teismų įstatyme bei įstatymuose, kurie reguliuoja teisminį procesą.

Aiškų paskirtos bausmės prieštaravimą teisingumo principui Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas dar 2003 metais išaiškino taip: *taikydamas švelnesnės, negu straipsnio sankcijoje numatyta, bausmės paskyrimą (BK 54 str. 3 d.), teismas turi nurodyti, kokios yra išimtinės aplinkybės, kad straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas asmeniui už nusikalstamos veikos padarymą, aiškiai prieštarautų teisingumo principui. Be to, taikyti BK 54 str. 3 d. nuostatas galima, kai nėra BK 62 str. nurodytų pagrindų*⁵¹.

Matome, kad teismų laisvė, taikant šią normą, nėra ir negali būti beribė. Norėdamas įgyvendinti minėtą savo nuožiūrą, teismas, pirmiausia, turi atsižvelgti į BK 54 straipsnio 1–2 dalis bei 55–61 straipsniuose įtvirtintas bendrąsias bausmės skyrimo taisykles. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog teismams suteikta galimybė švelninti bausmę ir vadovaujantis BK 62 straipsniu. Ir tik tada, kai konkrečioje byloje nustatyta aplinkybių visuma, susijusi su daug mažesniu asmenybės ir veikos pavojingumo vertinimu, ar kokia nors unikali teisinė ar kitokia socialinė situacija, rodanti, kad minėtos bendrosios bausmės skyrimo taisyklės nėra pakankamos įgyvendinti teisingumo principą ir paskirti teisingą bausmę, galima pritaikyti BK 54 straipsnio 3 dalį (iš esmės turi būti nustatyta tokia aplinkybių visuma, kurioje bausmė, nors formaliai ir atitinkanti visas bausmės skyrimo nuostatas (tai gali būti ir sankcijos minimumas), tačiau ji yra betikslė, t. y. nepasiekianti

49 Valančius, V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 4.

50 *Lex recte facere jubet, vetat delinquere* (iš lot. įstatymas liepia elgtis teisingai ir draudžia elgtis kitaip).

51 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40. Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą. *Teismų praktika*. 2003, 19.

visų savo tikslų, nurodytų BK 41 straipsnio 2 dalyje, arba atvirkščiai – pasiekianti iš esmės tik vieną – nubaudimą, kuris tokioje situacijoje yra per griežtas, nelogiškas ir nereikalingas). Taigi ši nuostata nėra pagrindinė ir vienintelė taisyklė, kuria pirmiausia turi vadovautis teismas, skirdamas bausmę. Priešingai, pagrindinės taisyklės yra aiškiai suformuluotos baudžiamajame įstatyme, o bausmės skyrimo norma, mininti teisingumo principą, yra labai abstrakti ir taikytina tik retais ir ypatingais atvejais. Matyt, todėl ši norma teismų praktikoje ir įgijo išimtinių aplinkybių statusą, taip bausmės skyrimą pareižiant ne kaip statišką, o labai dinamišką procesą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog nepateisinamai ilgą baudžiamojo proceso terminą, vadovaudamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas linkęs kompensuoti laisvės atėmimo bausmės keitimu į švelnesnę bausmės rūšį. Pridurtina, jog tokiais atvejais BK 54 straipsnio 3 dalies taikymui svarbios ir kitos teigiamos aplinkybės:

...nuo nusikalstamos veikos padarymo iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo praėjo daugiau kaip 5 metai, kaltinamasis pradėjo dirbti UAB direktoriumi, apibūdinamas teigiamai, šeimoje auga du mažamečiai vaikai, turi paėmęs 795 000 Lt paskolą būstui, visa nusikaltimu padaryta žala atlyginta. Be to, aplinkybė, jog kaltinamajam ikiteisminio tyrimo metu dar kitoje byloje, kurioje baudžiamasis procesas buvo nutrauktas, o paskirta kardomoji priemonė (suėmimas) nepagrįstai buvo tęsiama pusę metų, ir tai nebuvo niekaip kompensuota, taip pat buvo įvertintina kaip išimtinė BK 54 straipsnio 3 dalies prasme, o už BK 182 str. 2 d. jam paskirta 150 MGL (18 750 Lt) bauda⁵².

... nuo veikų (BK 180 straipsnio 2, 3 d., 146 str. 2 d.) padarymo iki nuosprendžio priėmimo praėjo 9 metai, atlygino ekstradicijos išlaidas ir padarytą žalą, sukūrė šeimą bei įkūrė verslą Ispanijoje, išlaiko du mažamečius vaikus ir kt. lėmė, jog V. D. buvo paskirta 300 MGL (37 500 Lt) bauda⁵³.

Pernelyg ilga baudžiamojo proceso trukmė kenkia teisėtiems kaltinamojo (nepateisinamai ilgai taikoma procesinė prievarta riboja asmens privatų, darbinį, kitą socialinį gyvenimą) bei nukentėjusiojo (negaunamas žalos atlyginimas, neužtikrinama kitokia satisfakcija) interesams, teisiniam įtariamojo teisių ir pareigų būsenos tikrumui, nukenčia įrodymų kokybė bei patikimumas, didėja proceso išlaidos, silpnėja baudžiamosios justicijos prevencinis efektas, pradeda vyrauti nebaudžiamumo aura, mažėja ir taip menkas pasitikėjimas kriminaline justicijos sistema, pagaliau kenkiama ir teisės viršenybei⁵⁴. Proceso per kuo trumpiausią laiką principo pažeidimas, pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, yra ir žmogaus teisių pažeidimas. Deja, į jį Lietuvos teismai pagal bendrąsias bausmių skyrimo taisykles atsižvelgti negali, nes jo nėra įtvirtinta įstatyme. Todėl tokie bausmių

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-01-08 nutartis. Byla Nr. 2K-110/2008.

53 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-03-24 nutartis. Byla Nr. 2K-84/2009.

54 Plačiau žr. Merkevičius, R. Įtariamo (kaltinamo) asmens teisės į procesą per kuo trumpiausią laiką užtikrinimas. *Teisė*. 2011, 80; Nevera, A.; Jurgelaitienė, G. Per ilgą baudžiamojo proceso trukmę ir teisinės gynybos priemonės. *Verslo ir teisės aktualijos*. 2009, 4; Jurka, R. Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos. *Teisės problemos*. 2009, 1(63).

švelninimai BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu vertintini teigiamai, tačiau, autoriaus nuomone, kritikuotinas bausmės skyrimas, peršokant kone į švelniausią jos rūšį.

Baudžiamosiose bylose, kur disponuojama psichotropinėmis ir/ar narkotinėmis medžiagomis ir ypač dideliu ar labai dideliu jų kiekiu, sunku įsivaizduoti tokią unikalią situaciją, kuri nulemtų paskirtos bausmės švelninimą, vadovaujantis teisingumo principu. Pabrėžtina, jog veikos, susijusios su minėtomis medžiagomis, kelia didelę grėsmę ne tik vienai valstybei, bet, kaip buvo pabrėžta Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijose, narkotikų padariniai pražūtingi visoms tautoms. Iš to darytina išvada, jog narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos politika įgavo tarptautinį pobūdį, todėl tokios veikos baudžiamuoju teisiniu požiūriu yra vertinamos labai griežtai. Tačiau vis dėlto praktikoje susiduriama su būtinybe nukrypti nuo baudžiamojo įstatymo sankcijose nustatytų bausmių dydžių:

V. L. nusikaltimą (BK 260 str. 1 d.) padarė iš motiniškų jausmų, pastūmėta ir sukurstyta savo sūnaus, kuris atlieka laisvės atėmimo bausmę ir yra priklausomas nuo narkotikų. Darydama šį nusikaltimą, kasatorė veikė ne savarankiškai, bet vykdė sūnaus nurodymus dėl narkotinės medžiagos įgijimo ir perdavimo į laisvės atėmimo įstaigą (atliko tik tarpininkės funkciją). Ji neturėjo tikslo šios medžiagos platinti pašaliniams asmenims ir iš to negavo jokios naudos. Be to, narkotinė medžiaga adresato nepasiekė, nes, pareigūnams atlikus siuntinio tikrinimą, buvo surasta ir paimita. Pati nuteistoji apibūdinama išimtinai teigiamai, anksčiau jokių teisės pažeidimų nėra padariusi, yra senyvo amžiaus, turi sveikatos problemų, gyvena su dukra, anūkėmis ir proanūkiu, kuriuos prižiūri bei rūpinasi. Darbovietės charakteristikoje nurodoma, kad kasatorė yra geras ir nuoširdus žmogus, visada pasiruošusi patarti, ištiesti pagalbos ranką. Dirba labai atsakingai, visus darbus atlieka kruopščiai ir iki galo, moka suburti kolektyvą darniam darbui⁵⁵.

Nors šioje byloje teismai, atsižvelgę į visas bylos teigiamas aplinkybes, V. L. paskyrė minimalią, BK 260 straipsnio 1 dalies sankcijoje numatytą, 2 metų laisvės atėmimo bausmę, tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijai ši bausmė aiškiai prieštaravo teisingumo principui, todėl, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi, ji buvo sumažinta iki 7 mėnesių laisvės atėmimo. Panaši situacija ir analogiški motyvai pateikti ir kitoje byloje⁵⁶, tačiau joje disponuota dideliu narkotinių ir psichotropinių medžiagų kiekiu. Čia O. V. buvo nuteista pagal BK 260 straipsnio 2 dalį taip pat minimalia 8 metų laisvės atėmimo bausme, tačiau teisėjų kolegija pritaikė BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatą ir bausmę sumažino per pusę.

Autoriaus nuomone, viena vertus, tokios bylų baigtys atitinka teisingumo principo sampratą, nes specifinę situaciją, suponuojančią būtinybę švelninti bausmę, atsižvelgiant į individualų veikų bei asmenybių pavojingumą, rodo tai, jog teisiamos mamos nė iš tolo neprimena asmenų, kurių pastovus pragyvenimo šaltinis ir gyvenimo būdas yra susijęs su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Jos taip pat nesiekė materia-

55 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011-10-04 nutartis. Byla Nr. 2K-390/2011.

56 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011-12-13 nutartis. Byla Nr. 2K-528/2011.

linės naudos, kurios dažniausiai siekia tuo užsiimantys žmonės. Iš esmės jomis tik buvo pasinaudota kaip marionetėmis, kurių meilė savo artimiausiems žmonėms paveikė jas taip, kad neatbaidė ir gresiančios didelės bausmės. Tačiau, antra vertus, kyla piktnaudžiavimo šia norma pavojus, kai asmenys, būdami pataisos įstaigose, tokiais pačiais tikslais pradės verbuoti savo mamas ar kitus artimus giminaičius, kurie taip pat bus apibūdinami išimtinai teigiamai. Ar kiti teismai nebus priversti vadovautis suformuotais dviem precedentais?

M. S. buvo nuteistas pagal BK 260 str. 3 d. Nors sankcija numatė laisvės atėmimą nuo 10 iki 15 metų, vadovaudamiesi BK 54 str. 3 d., teismai jam paskyrė 2 metus. Byloje atsižvelgta į tai, jog jis disponavo mažiausiai pavojingomis psichotropinėmis medžiagomis, leidžiamomis vartoti medicinos tikslams, pats buvo asmuo, turintis aukštąjį farmacininko išsilavinimą, prisipažino ir nuoširdžiai gailėjosi, buvo jauno amžiaus, anksčiau neteistas, atsisakė licencijos, jo vaistinė nebedirbo⁵⁷.

Ši byla iškelia ir kitą problemą: farmacininkui, puikiai išmanančiam psichotropinių medžiagų žalą bei ne tik laikiusiam diazepamą ir fenazepamą, bet ir dalį pardavusiam, bausmė buvo sumažinta iš minimalios 10 metų į 2 metus, o mamoms, kurios buvo sukurstytos savo sūnų, – nuo 2 metų iki 7 mėnesių bei nuo 8 metų iki 4 metų laisvės atėmimo.

Kitoje byloje, manytina, jog egzistuoja neargumentuota ir neįtikinanti situacija, dėl kurios būtų pagrindas taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį. A. G. Vilniaus apygardos teismo buvo nuteistas pagal 260 straipsnio 1 dalį bei, pritaikius BK 54 straipsnio 3 dalį, paskirtas 2 metų laisvės apribojimas. Prokuroras kasaciniame skunde, manau, pagrįstai pabrėžė, jog BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą teismas motyvavo iš esmės tik tuo, kad *A. G. sukūrė naują šeimą bei išlaiko mažametį vaiką iš buvusios santuokos, dirba dviejoje statybos bendrovėse, apibūdinamas teigiamai, be to, jis teisiamas pirmą kartą, nustatyta viena jo atsakomybę lengvinanti aplinkybė (prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką ir nuoširdus gailėjimasis dėl to), o sunkinančių atsakomybę aplinkybių nebuvo. Tačiau LAT teisėjų kolegija prokuroro skundą atmetė⁵⁸. Pažymėtina, jog panašios šeiminių aplinkybės, darbo turėjimas, teistumo nebuvimas, viena atsakomybę lengvinanti aplinkybė ir sunkinančių aplinkybių nebuvimas sudaro dažno teismų praktikoje pasitaikančio kaltinamojo portretą (tipinę kaltininko asmenybę) ir neleidžia daryti išvados, kad paskirta griežta laisvės atėmimo bausmė aiškiai prieštarautų teisingumo principui. Tai patvirtina suformuota gan gausi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika⁵⁹. Taigi šios*

-
- 57 Lietuvos apeliacinio teismo 2007-05-28 nutartis. Byla Nr. 1A-251/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-10-02 nutartis. Byla Nr. 2K-632/2007.
- 58 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-09-29 nutartis. Byla Nr. 2K-328/2009. Autoriaus nuomone, neargumentuotų arba nepagrįstai motyvuotų sprendimų dėl BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo pasitaiko ir daugiau. Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-02-10 nutartis. Byla Nr. 2K-7-48/2009.
- 59 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-01-30 nutartis. Byla Nr. 2K-87/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-02-05 nutartis. Byla Nr. 2K-98/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-04-08 nutartis. Byla Nr. 2K-22/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-11-04 nutartis. Byla Nr. 2K-376/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-02-03 nutartis. Byla Nr. 2K-39/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-03-23 nutartis. Byla Nr. 2K-136/2009.

bylos kontekste pasigendama motyvų, kodėl minimali 2 metų laisvės atėmimo bausmė buvo pakeista į sankcijoje nenumatytą – laisvės apribojimą.

Garsiojoje Vilniaus miesto savivaldybės narių kyšininkavimo dėl pramogų parko projektavimo byloje bausmių švelninimas, autoriaus nuomone, taip pat kvestionuotinas. Lietuvos apeliacinis teismas, motyvuodamas BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą, pasisakė, jog *nuteistieji yra žinomi visuomenėje asmenys ir kad vien apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas nulems jų siekį daugiau nebeususikalsti*. Generalinio prokuroro pavaduotojas kasaciniame skunde bandė argumentuoti konstitucinio visų asmenų lygybės įstatymui principo pažeidimą, tačiau nesėkmingai, LAT teisėjų kolegija kasacinį skundą atmetė⁶⁰. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 6 straipsnio 2 dalis imperatyviai nurodo, kad teisingumas baudžiamosiose bylose vykdomas vadovaujantis principu, jog įstatymui ir teismui visi asmenys lygūs nepaisant kilmės, socialinės ir turtinės padėties, tautybės, rasės, lyties, išsilavinimo, kalbos, religinių ar politinių pažiūrų, veiklos rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų aplinkybių⁶¹. Pažymėtina, kad šio straipsnio nuostatos yra konstitucinio asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principo⁶² išraiška baudžiamajame procese. Be to, šis principas įtvirtintas ir tarptautiniu lygmeniu. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 dalyje pabrėžiama, kad „visi **asmenys teismams** ir tribunolams yra **lygūs**. Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto kompetentingo, **nepriklausomo ir nešališko teismo**...“⁶³. Garsus konstitucinės teisės specialistas A. V. Dicey taip pat teigia: „kai kalbame apie „teisės viešpatavimą“ demokratinėje visuomenėje, turime omenyje ne tik tai, kad nė vienas žmogus nėra aukščiau įstatymo, bet ir tai, jog kiekvienas žmogus, kad ir koks bebūtų jo **rangas ir padėtis**, paklūsta bendrajai karalystės teisei ir bendrųjų teismų jurisdikcijai“⁶⁴. Todėl abejotina, jog iš esmės vien tik asmens „žinomumas visuomenei“ gali būti viena būtinųjų sąlygų, lemiančių laisvės atėmimo bausmės (asmens buvo apkaltinti pagal BK 227 str. 2 d., kuri numatė tik šią bausmę iki 4 metų) keitimą į vieną švelniausių bausmių – baudą, ir tai darant dėl teisingumo.

Išvados

1. Įvairiose teisės sistemose ir skirtingose valstybėse (nors savo įstatymuose ir deklaruojančiose iš esmės tą patį teisingumo principą) teisingos bausmės samprata ir jos individualizavimo klausimai traktuojami nevienodai. Tai priklauso nuo konkrečios

60 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-02-10 nutartis. Byla Nr. 2K-7-48/2009.

61 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341 (46). To paties straipsnio 3 dalis nurodo, kad draudžiama kam nors teikti privilegijų arba daryti apribojimus dėl kokių nors aplinkybių bei žmogaus asmeninių savybių, socialinės bei turtinės padėties.

62 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014 (29 straipsnis).

63 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

64 Dicey, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 134.

šalies teisės sistemoje vyraujančios teisės ir teisingumo sampratos, nuo visuomenės požiūrio į bausmę ir jos paskirties tikslus, taip pat nuo tos šalies socialinių, ekonominių, politinių sąlygų, jos išsivystymo lygio, nusikalstamumo būklės šalyje, nacionalinės teisės tradicijų, papročių, tarptautinės, Europos Sąjungos teisės įtakos ir/ar kitų veiksnių.

2. Niekelia nuostabos tai, jog žmonijos istorijoje niekam nėra pavykę pateikti universalaus ir visuotinai pripažinto teisingumo principo apibrėžimo, kuris neturėtų silpnų ir abejotinų pusių. Todėl manytina, jog tai yra daugiau ar mažiau susitarimo dalykas, o jo turinys priklauso nuo daugelio aplinkybių, kurios skiriasi ne tik tarp skirtingų asmenų, bet ir skirtingų valstybių. Taigi, norint aiškesnių ir akivaizdesnių rezultatų, teisingumo principo ir jo sampratos problemos svarstytinės ne abstrakčiu lygmeniu, o tik konkretaus socialinio elgesio kontekste, konkrečių aplinkybių visumos ir susiklosčiųsios praktikos požiūriu.

3. Bausmės skyrimo procese teisingumo principas įgyvendinamas kiekvienu individualiu baudžiamosios bylos atveju, įvertinant visas teisiškai reikšmingas aplinkybes. O 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalis akcentuoja baudžiamosios bylos unikalumą, susijusį su žymiai mažesniu asmenybės ir veikos pavojingumo vertinimu, kai, vadovaujantis įstatyme įtvirtintomis bendrosiomis bausmės skyrimo taisyklėmis, skirtina kad ir minimali sankcijoje numatyta bausmė vis tiek prieštarauja teisingumo principui, todėl parinktina švelnesnė ar kita jos rūšis.

4. Pabrėžtina, kad Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalis, skiriant bausmę, nėra pagrindinė ir pirmoji taisyklė, todėl ši nuostata taikytina, tik išnaudojus kitas baudžiamajame įstatyme įtvirtintas galimybes, suteikiančias teismui teisę švelninti kaltinamojo teisinę padėtį. Taigi ji laikytina bausmės skyrimo išimtimi ir paskutiniu šansu tinkamos ir proporcingos bausmės paskyrimui.

5. Atlikus teismų praktikos analizę, kritikuotini (ypač žemesnių instancijų) teismų sprendimai taikyti Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalį, kai byloje nustatytos tipinės panašių bylų kategorijoms aplinkybės, ir kurios aiškiai nesuponuoja būtinybės nukrypti nuo formalių sankcijos ribų, taip pažeidžiant teismų praktikos nuoseklumą. Vien tik sunkinančių aplinkybių nebuvimas, dažniausios lengvinančios aplinkybės (prisipažinimas ir gailėjimasis) egzistavimas, darbo, išlaikytinų vaikų turėjimas, teigiamos darbdavių ir/ar mokslo įstaigų charakteristikos bei neteistumo faktas rodo tik tipinį kaltininko portretą, kuriam 54 straipsnio 3 dalis netaikytina.

Literatūra

Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

Aristotelis. *Nikomacho etika. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990.

Ashworth, A. *Principles of criminal law. Fifth edition*. Oxford: University press, 2006.

Bagaric, M. Proportionality in sentencing: its justification, meaning and role. *Current Issues in Criminal Justice*. 2000-2001, 12(2): 143-165.

- Bagaric, M. *Punishment and sentencing: a rational approach*. London, Sydney: Routledge-Cavendish, 2001.
- Bagaric, M. Sentencing: the road to nowhere? *Sydney Law Review*. 1999, 21(4): 597–626.
- Baublys, L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
- Būdvytis, G. Teisingumo principas ir jo įgyvendinimas baudžiamojoje teisėje. *Mokslinės minties šventė – 2009. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimų rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- Būdvytis, G. *Teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimo būdai baudžiamojoje justicijoje*. Magistro baigiamasis darbas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-10]. <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100224_110920-81078/DS.005.0.02.ETD>.
- Carlsmith, K. M.; Robinson, P. H. Why do we punish? Deterrence and just deserts as motives for punishment. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, 83(2): 284–299 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-04]. <<http://psych.princeton.edu/psychology/research/darley/pdfs/Why%20do%20we%20Punish.PDF>>.
- Dapšys, A.; Misiūnas, J.; Čaplinskas, A. *Bausmės individualizavimo teisinės problemos*. Vilnius: Teisės institutas, 2008.
- Davis, M. How to make the punishment fit the crime? *Ethics*. 1983, 93(4): 726–752.
- Dacey, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
- Drakšas, R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Bausmė ir socialinis teisingumas*. (Rinkinio sudarytoja Suchovienė, A.). Vilnius: Kriventa, 2007.
- Dworkin, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
- Dziegoraitis, A. *Baudžiamoji politika Lietuvoje. Realybė ir perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos kalinių globos draugija, 2002.
- Edney, R.; Bagaric, M. *Australian sentencing: principles and practice*. Cambridge University Press, 2007.
- Gaines, L.; Kaune, M.; Miller, R. L. *Criminal justice in action: the core*. Australia, Canada, Mexico, etc.: Wadsworth, 2001.
- Gumuliauskas, A. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. *Jurisprudencija*. 2004, 61(53).
- Gumuliauskas, A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*. 2003, 48.
- Hamilton, V. L.; Rytina, S. Social Consensus on Norms of Justice: Should the Punishment Fit the Crime? *American Journal of Sociology*. 1980, 85(5): 1117–1144.
- Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997.
- Hirsch, von A. Proportionality in the philosophy of punishment: from “why punish?” to “how much?”. *Criminal Law Forum*. 1990, 1(2): 259–290.
- Honderich, T. *Punishment. The supposed justifications revisited*. London: Pluto Press, 2006.
- Hudson, B. A. Beyond proportionate punishment: difficult cases and the 1991 Criminal Justice Act. *Crime, Law and Social Change*. 1994, 22(1): 59–78.
- Jovaišas, K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradokso. *Teisės problemos*. 2007, 2(56).
- Jurka, R. Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos. *Teisės problemos*. 2009, 1(63).
- Kirchengast, T. Proportionality in sentencing and the restorative justice paradigm: Just deserts for victims and defendants alike? *Criminal law and philosophy*. 2010, 4(2): 197–213.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2007-05-28 nutartis. Byla Nr. 1A-251/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-01-30 nutartis. Byla Nr. 2K-87/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-04-17 nutartis. Byla Nr. 2K-7-45/2007.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-10-02 nutartis. Byla Nr. 2K-632/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-12-27 nutartis. Byla Nr. 2K-594/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-01-08 nutartis. Byla Nr. 2K-110/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-02-05 nutartis. Byla Nr. 2K-98/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-04-08 nutartis. Byla Nr. 2K-22/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-11-04 nutartis. Byla Nr. 2K-376/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-02-03 nutartis. Byla Nr. 2K-39/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-02-10 nutartis. Byla Nr. 2K-7-48/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-03-23 nutartis. Byla Nr. 2K-136/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-03-24 nutartis. Byla Nr. 2K-84/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009-09-29 nutartis. Byla Nr. 2K-328/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011-10-04 nutartis. Byla Nr. 2K-390/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011-12-13 nutartis. Byla Nr. 2K-528/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*. 2003, 19.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341 (46).
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003-03-04 nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo“. Byla Nr. 27/01-5/02-01/03.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-01-26 nutarimas „Dėl alkoholio kontrolės įstatymo ir alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių“. Byla Nr. 3/02-7/02-29/03.
- Mackenzie, G. *Consistency in sentencing and discounts for guilty pleas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-12]. <<http://www.isrcl.org/Papers/2006/Mackenzie%20G%20-%20Paper.pdf>>.
- Merkevičius, R. Įtariamo (kaltinamo) asmens teisės į procesą per kuo trumpiausią laiką užtikrinimas. *Teisė*. 2011, 80.
- Nevera, A.; Jurgelaitienė, G. Per ilgą baudžiamojo proceso trukmę ir teisinės gynybos priemonės. *Verslo ir teisės aktualijos*. 2009, 4.
- Piesliakas, V. Bausmių paskyrimo nuostatų tobulinimo problemos. *Teisės problemos*. 1996, 2.
- Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006.
- Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Justitia, 2009.
- Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008.
- Ping, Y. Sentencing and computation of punishment. *Frontiers of Law in China*. 2008, 3(4): 507-524.
- Platonas. *Dialogai*. Vilnius, Vaga, 1963.
- Platonas. *Valstybė*. Vilnius: Mintis, 1981.
- Posner, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004.
- Schonteich, M. Sentencing in South Africa: public perception and judicial process [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-15]. <<http://www.iss.co.za/PUBS/PAPERS/43/PAPER.HTML#Anchor-17209>>.

- Smith, J. C.; Hogan, B. *Criminal law. Fourth edition*. London: Butterworths, 1978.
- Spigelman, J. Consistency and sentencing. From speech to 8 February 2008 sentencing conference, the national judicial college of Australia, Canberra [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-14]. <[http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/spigelman080208.pdf/\\$file/spigelman080208.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/spigelman080208.pdf/$file/spigelman080208.pdf)>.
- Spohn, C. C. *How do judges decide? The search for fairness and justice in punishment*. London: Sage Publications, 2002.
- Švedas, G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995–2004 metais. *Teisė*. 2005, 56.
- Švedas, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
- Švedas, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Tait, D. Judges and jukeboxes: sentencing information systems in the courtroom. *International Journal of Law and Information Technology*. 1998, 6(2): 167–189.
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
- Terblanche, S. S. Sentencing guidelines for South Africa: lessons from elsewhere [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-15]. <<http://www.unisa.ac.za/contents/faculties/law/docs/Sentencing%20Guidelines%20for%20S%20A.pdf>>.
- The Sentencing Commission for Scotland. *Report on the scope to improve consistency in sentencing, 2006* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-16]. <<http://www.scottishsentencingcommission.gov.uk/docs/consistency/Consistency%20Report%20%20Final.pdf>>.
- Tudor, S. Accepting one's punishment as meaningful suffering. *Law and Philosophy*. 2001, 20(6): 581–604.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004.
- Valančius, V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
- Wandall, R. H. Equality by numbers or words: a comparative study of sentencing structures in Minnesota and in Denmark. *Criminal Law Forum*. 2006, 17(1): 1–41.

THE ANATOMY OF EXCEPTIONAL FACTORS, OR THE UNDERSTANDING OF THE PRINCIPLE OF FAIRNESS AND ITS IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF SENTENCING

Giedrius Būdvytis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The sentencing process is probably the most essential and the most difficult stage of the Criminal Law and the criminal process. To impose a penalty is to add up incomparable and often conflicting purposes of punishment: public protection, offender correction, general and special prevention and others. In this article the author analyzes Lithuania's Criminal Code Article 54 Paragraph 3, which has recently quite a significant impacted the process of imposing punishment, however, the effect hasn't been thoroughly examined by scientists. First of all, the author examines the principle of justice (proportionality, equity) or of sometimes*

called *fairness in criminal law doctrine*, not leaving behind the concepts of *fairness in philosophical discourse*. Then the author moves on to the practical aspects of the problem concerning the application of the above Criminal Code Rule in court practice. So this article attempts to formulate the conceptual understanding of the application of the Criminal Code Article 54 Paragraph 3 and to disclose some important and problematic moments which are appear in judicial practice.

It should be noted that the principle of justice is in common use of all branches of law. Moreover, it is the main guide, the general idea, the essence of law, and in imposing sentences it obtains specific characteristics, which determine the need to designate the proper individualized sentence for the offender. Lithuania's Criminal Code Article 54 Paragraph 3 states that "if the imposed punishment according to the provided sanction is clearly contrary to the principle of fairness, the court, in accordance with the role of punishment, may motivate and impose more lenient punishment." The latter provision reflects in Criminal Law the new neo-classical doctrine, yet, also brings abstraction to the Criminal Law and the necessity of its interpretation. After the analysis of Criminal Law theory and court practice, the author concludes that the Criminal Code of the Republic of Lithuania Article 54 Paragraph 3 emphasizes the uniqueness of individual criminal cases related to estimations of the offender and his or her criminal conduct, which are of significantly lower dangerousness, when accordance with the general sentencing rules even minimum sanction still is contrary to the principle of justice so the judge has to impose milder punishment. Also it should be noted that this rule is not the first rule of the sentencing process. It can be referred to as the sentencing exception and the last chance for a just and appropriate sentence.

Keywords: exceptional factors, principle of fairness, proportionate, adequate, just, fair punishment, consistent courts practice.

Giedrius Būdvytis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos baudžiamoji teisė.

Giedrius Būdvytis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology, Lecturer. Research interest: Lithuanian criminal law.